

Krizna žarišta u svetu i bezbednost malih zemalja

MILUTIN CIVIĆ

O pšta orijentacija na gašenju kriznih žarišta krajem osamdesetih godina značajan je činilac obnovljenog detanta i pretpostavka za sporazumnu izgradnju novog strategijskog poretka čiji bi osnovni elementi bili stabilniji politički, vojni i ekonomski balans između glavnih subjekata međunarodnih odnosa. Dve velesile nastoje da sporazumno eliminišu ili ublaže najizrazitije generatore destabilizacije njihovih međusobnih odnosa uključujući krizna žarišta koja su najizrazitiji vid političke, vojne, ekonomske i druge konfrontacije.

Pokrenuti su efikasni bilateralni i multilateralni mehanizmi i na svim meridijanima je stvorena klima i napravljeni značajni koraci koji vode eliminisanju najtežih sukoba. Proces je uglavnom rezultat američko-sovjetske međne političke usaglašenosti, a posebno je favorizovan sovjetskom odlučnom orijentacijom na radikalno vojno dezangažovanje i transformaciju politike dominacije u politiku pregovaranja.

Ostaju, međutim, brojni autohtoni, lokalni ali i spoljni generatori kriza, pa će i naponi koji imaju za cilj njihovo eliminisanje neizbežno biti dugotrajni, neravnomerni i u mnogim slučajevima neizvesni u pogledu konačnog ishoda.

Nesvrstane zemlje su najčešći akteri, a i najveće žrtve kriznih odnosa, pa se nameće potreba njihovog neposrednijeg i aktivnijeg uključivanja u rešavanju sukoba i eliminisanju kriznih žarišta. Samit nesvrstanih zemalja, septembra 1989. godine u Beogradu, prilika je da se pokret nesvrstanih koncepcijski i akciono efikasnije usmeri u borbi za jačanje međunarodne bezbednosti, podrazumevajući tu i njihov puniji doprinos eliminisanju svih oblika konfrontacije u međunarodnim odnosima.

Krizna žarišta su jedan od najmarkantnijih pojava oblika konfrontacije u savremenim međunarodnim odnosima. Posledica su ali i značajan činilac politike sa pozicije sile i dominacije. Najčešće su inicirana, suštinski određena, raspirivana ili gašena voljom i u skladu sa interesima velikih sila uz posredstvo autohtonih faktora konfrontacije.

Ima ih širom sveta a najizraženija su u Africi, na Bliskom istoku, u Aziji i Latinskoj Americi. Od lokalnih ili sub-regionalnih, krizna žarišta često prerastaju u velike i dugotrajne regionalne sukobe. Različitog su intenziteta od sporova do otvorenih sukoba, uključujući i oružane sukobe

velike žestine. U središtima kriznih žarišta u toku protekle četiri decenije bilo je oko 155 oružanih sukoba sa oko 25 miliona žrtava.¹

Vidna su manifestacija nestabilnog mira i nepostojanja efikasnog sistema međunarodne bezbednosti Ujedinjenih nacija. Jedan su od najizrazitijih vidova ugrožavanja nezavisnosti malih zemalja. Njihov intenzitet, razbuktavanje ili stišavanje i gašenje, najverniji su odraz stanja međunarodnih odnosa. Sadašnja opšta orijentacija na njihovo stišavanje je bitna komponenta revitalizacije detanta. Mogući dometi i limiti tekućeg detanta neposredno određuju sudbinu napora koji teže gašenju žarišta, i obratno.

OPŠTA TENDENCIJA STIŠAVANJA KRIZNIH ŽARIŠTA NAJNEPOSREDNIJE JE USLOVLJENA PERSPEKTIVOM RAZVOJA DETANTA

Tekuća generalna orijentacija na stišavanje ili likvidaciju kriznih žarišta u velikoj meri je neposredna posledica američko-sovjetskog sporazumevanja i sastavni deo, izgleda, već načelno usaglašenog a delimično i ugovorno realizovanog snižavanja njihove međusobne opšte i vojne konfrontacije. Pronicanje u prirodu i izgleda za gašenje kriznih žarišta, pored ostalog zahteva i razumevanje prirode i mogućih dometa tekuće evolucije američko-sovjetskih i uopšte odnosa Istok-Zapad u uslovima nastajanja značajnih pretpostavki za prestrukturiranje sveta, preraspodelu i multipolarizaciju opšte i vojne moći u globalnim okvirima.

Tekuće američko-sovjetsko sporazumevanje, uključujući orijentaciju na stišavanje ili likvidaciju kriznih žarišta, u suštini znači remodeliranje sadašnjeg međunarodnog političkog poretka kome je imanentan visok stepen političke, ideološke i vojne konfrontacije sa posledicama koje su se naročito u prvoj polovini ove decenije pokazale kontraproduktivnim za globalnu poziciju i SAD i SSSR. Obema veslesilama objektivno je nametnuta potreba stabilnijeg poretka koji bi, pored ostalog, pretpostavljao značajnu korekciju

¹ Potpunije o dimenziji sukoba videti u studijama i prikazima: Vojin Dimitrijević i R. Stojanović, *Međunarodni odnosi*, NIP »Politika«, Beograd, maj 1979; Predrag Vuković, *Oružane intervencije*, NOLIT, Beograd 1979; *Lokalni ratovi, iskustva i pouke i Sredozemlje, krizna žarišta*, COSSIS, Beograd, 1981.

osnove njihovih političkih, vojnostrategijskih i ekonomskih odnosa. Iz praktičnih razloga koji su već učinjeni i jasno izraženih intencija na najvišem nivou, evidentno je da bi okosnicu takvog poretka činili:

– *stabilniji političko-strategijski balans* koji zahteva redefiniciju razgraničenja između takozvanih vitalnih interesa svake strane i utvrđivanje bazičnih modaliteta njihovog uzajamnog poštovanja. Razume se to može biti samo načelno i grubo naznačeno, i određeno realnim odnosom snaga. Nezaobilazni predmet novog političko-strategijskog balansa i razgraničenja interesa pretpostavlja i jasno određivanje dveju velesila prema kriznim žarištima koja su umnogome koncentrisani izraz njihove međusobne konfrontacije;

– *stabilniji vojnostrategijski balans* koji pretpostavlja opštu ravnotežu vojnih snaga dve velesile i dva bloka. U prilazu problemu balansa snaga veoma ohrabruju dva radikalno nova momenta: prvo, fleksibilno razmatranje problema odnosa snaga posebno izraženo kod SSSR-a (koncept »razumno dovoljnih snaga«, umesto pariteta ili nadmoći) i drugo, obostrana orijentacija traženja stabilnijeg vojnog balansa na nižem nivou naoružanosti i umanjivanje uloge vojne sile u međusobnim i širim međunarodnim odnosima u čemu je SSSR, ovog trenutka, takođe eksplicitniji u spremnosti za dalekosežnijim merama. Ipak, postoji ravnopravna spremnost obeju strana da eliminišu one sisteme oružja koje smatraju izrazitim činiocima globalne strategijske nestabilnosti, uzročnicima mogućeg strategijskog iznenađenja i uništavajućih efekata neprihvatljivih za obe strane (sistemi iz okvira INF i START);

– *ublaženiji ekonomski i tehnološki debalans* koji pretpostavlja oslobađanje od hladnoratovskog nasleđa u ekonomskim odnosima, slobodniju ekonomsku razmenu i transfer visokih tehnologija, stvaranje novih i bitno proširivanje postojećih kanala međusobnog komuniciranja i kontakata, ljudskih, informatičkih, kulturnih i drugih.

U sva tri domena pretpostavljenog stabilnijeg međunarodnog poretka, međutim, postoje objektivno dati, vrlo oštri i brojni »podvodni grebeni« što put do dugoročno stabilnijeg međunarodnog poretka čini nesigurnim. U političkoj sferi ostaju netaknuti mnogi moćni nosioci ili generatori konfrontacije: neravnopravni međunarodni odnosi zasnovani

na kvantumu moći; stalno rastući interes velesila za strateškim sirovinama, naftom i nekim metalima, i potreba političke dominacije nad područjima njihove eksploatacije; ideološka dimenzija odnosa i njoj imanentna pojava političkih i ideoloških »štićenika« i »posrednika«; blokovska podela i svrstavanje u uslovima nepostojanja sistema kolektivne međunarodne bezbednosti, predviđene Poveljom UN; nesiguran i neravnomeran unutrašnji razvoj glavnih aktera međunarodnih odnosa, te njihove implikacije na međunarodne odnose pri čemu se s pravom najznačajnije mesto pridaje sudbini sovjetske »perestrojke«, pa i stalnoj opasnosti od uticaja nekih krugova na Zapadu i u SAD koji zagovaraju sistematski pritisak protiv SSSR i agresivnost u međunarodnim odnosima; buran unutrašnji razvoj zemalja u razvoju i krizni naboj koji takav razvoj nosi, itd. U vojnoj sferi, nasuprot parcijalnom dezangažovanju i reduciranju, ostaju ne samo netaknute već su i u osetnoj ekspanziji one strategije i vojne strukture koje su najrelevantnije za lokalne ili regionalne krizne situacije: (1) strategija sukoba niskog intenziteta čija je suština kombinovana primena političkih, ekonomskih i po potrebi vojnih sredstava za postizanje ciljeva politike upravo u kriznim regionima, dakle, za razrešavanje nastalih kriza jednostranom upotrebom »fleksibilne« sile (SAD imaju impresivne snage za sprovođenje ove strategije u periodu mira); (2) velike brzopokretne snage velikih sila koje su specifično osposobljene i opremljene za dejstva u bilo kom kriznom žarištu sveta »radi zaštite vitalnih nacionalnih interesa«; (3) ogromne snage, baze i druga vojna infrastruktura na tuđim teritorijama (1/4 do 1/3 snaga SAD i SSSR stacionira na teritorijama drugih zemalja ili u međunarodnim vodama, a mreža vojnih baza je najgušća u zonama ili na prilazima aktivnih ili potencijalnih kriznih žarišta); (4) vojnotehnološka trka u naoružavanju posebno u sferi konvencionalnih snaga i sredstava (naglo širenje takozvanih nekonvencionalnih oružja i dr.) koja nalaze široku primenu upravo u kriznim žarištima, odnosno lokalnim ili regionalnim oružanim sukobima; (5) pojava i uočljivo snaženje regionalnih sila, koje su sve samostaliji činilac lokalnih ili regionalnih kriznih odnosa, uključujući i oružane sukobe; (6) divergentnost vojnih strategija velesila i blokova kao suštinski uzročnik ne samo globalne već i regionalne nestabilnosti (rastuća divergentnost kao posledica sovjetskog pomeranja od ofanzivne

ka defanzivnijoj strategijskoj koncepciji i američkog zadržavanja strategije »aktivnog prisustva« vojne sile u svetu, itd.). U sferi ekonomije, tehnologije, informatike i komuniciranja uopšte, postoji najveća razlika »u težini« subjekata međunarodnih odnosa koja se u uslovima neravnopravnog, diskriminatornog sistema ekonomskih odnosa upravo u zonama i regionima kriznih žarišta najdrastičnije prelama kao dominantni generator konfrontacije.

Razume se da nijedan od negativnih činilaca iz ove tri sfere međunarodnih odnosa – političke, vojne, ekonomske – ne deluje autonomno. Krizni odnosi i krizna žarišta su koncentrisani izraz delovanja više činilaca. Njihovo opstajanje i u uslovima savremenog detanta čini da gašenje postojećih kriznih žarišta neće ići ni glatko ni brzo, niti da je svet pošteđen verovatnoće pojave novih kriznih žarišta u epicentrima »susreta« upravo tih negativnih, realno postojećih činilaca.

Izgradnja stabilnijeg međunarodnog poretka i bezbednosti a u tom kontekstu i gašenje kriznih žarišta nisu zavisni samo od veće vojne stabilnosti i otklanjanja rizika svetskog rata već i od sveobuhvatnije promene međunarodnih odnosa. Ona predstavlja zaokret u smislu napuštanja politike sa pozicija sile i zasnivanje međunarodnih odnosa na ravnopravnoj saradnji i poštovanju bezbednosti podjednako za sve subjekte tih odnosa. Imajući u vidu date realnosti, takav zaokret je u savremenim uslovima zamisliv samo kao dugotrajan i neravnomeran proces koji traži istrajno pozitivno angažovanje svih subjekata međunarodnih odnosa.

KRIZNA ŽARIŠTA – PREPREKE I IZGLEDI ZA NJIHOVO GAŠENJE

Različite su ocene i prognoze analitičara međunarodnih odnosa o izgledima za eliminisanje konfliktnih situacija i kriznih žarišta, a izdvajaju se dve kontroverzne krajnosti. Jedna je jednostrano optimistička i svodi se na generalisanje najnovijih sporazuma i prvih pozitivnih koraka u odnosima SAD i SSSR. Sovjetskoj »perestrojci« i »novom mišljenju« u spoljnoj politici pripisuju se dometi i radikalizam

koje još nemaju (na primer tvrdi se, da je SSSR eliminisao ideološku komponentu spoljne politike, i da, povlačeći se vojno, napušta »osvojene« pozicije širom sveta itd.), a na drugoj strani minimiziraju se ili potpuno gube iz vida snažne komponente konfrontacije u američkoj politici i strategiji, da bi na osnovu svega zaključili da postoji konvergentnost američkog i sovjetskog sistema, interesa i politike. *Druga* je jednostrano negatorska, potcenjuje politički i odriče svaki vojni značaj i domete američko-sovjetskih sporazuma. Njen najblaži vid je teorija o zakonitosti, odnosno iskustvenoj verifikiranosti cikličnog smenjivanja kriza i detanta (aproksimativno u petogodišnjim razmacima), te neizbežnosti da svet uskoro iz sadašnjeg perioda detanta ponovo uđe u period oštре konfrontacije i razbuktavanja kriznih žarišta.

Čak i sumaran pogled na stvarno stanje i objektivne pretpostavke likvidacije pojedinih kriznih žarišta sugeriraju sveobuhvatniji i realističniji pogled i prognoze. Pogledajmo tendencije razvoja najelementarnijih parametara aktivnih kriznih žarišta.

Avganistan. SSSR je izvukao teške pouke iz svoje vojne intervencije u Avganistanu. Na međunarodnopolitičkom planu to je: najšira osuda gaženja nezavisnosti jedne nesvrstane zemlje, erozija međunarodne pozicije SSSR-a, blokada ili sužavanje kanala komuniciranja i saradnje sa svetom, kriza detanta, avganistanski unutarpolitički rascep i bitno sužavanje ili gubljenje oslonca i tradicionalnog uticaja koji je SSSR imao u toj zemlji. Na bezbednosnom planu, umesto bezbednosne tampon zone, Avganistan je postao prava strategijska breša. Na inače osetljivim južnim, jugoistočnim granicama SSSR-a, stvorena je potencijalna opasnost širenja krize na unutrašnjost SSSR-a posredstvom nosilaca verskih i nacionalnih isključivosti itd. Na vojnom planu vrlo skupo je plaćeno iskustvo specifičnog interventnog ratovanja bez postizanja strategijskih ciljeva; a stvorena je i snažna ustanička vojna sila koja će se verovatno dugoročno pojavljivati kao glavno sredstvo ugrožavanja sovjetske pozicije u Avganistanu.

Spoljni aspekt avganistanske krize je, međutim, najmanje trostruk: osim SSSR-a, direktni akteri u njoj su SAD i Pakistan sa sopstvenim ciljevima i sredstvima involviranja. Otuda, osim unutrašnje imamo i trostruku spoljnu uslov

ljenost raspleta te krize. Sovjetsko-američko-pakistanski sporazum o Avganistanu o tome i formalno svedoči. Ne može se, međutim, sa sigurnošću odgovoriti na pitanje da li taj sporazum i rezultati njegovog dosadašnjeg sprovođenja obezbeđuju prevazilaženje avganistanske krize. Svi indikatori ukazuju da izričito pozitivan ili izričito negativan odgovor ne bi bio primeren tamošnjoj trenutnoj situaciji i izgledima za njen dalji razvoj:

– osnovni ciljevi involviranih strana su samo parcijalno korigovani (za SSSR – umesto politički, ideološki i vojno podređen, sada nesvrstani ali prijateljski Avganistan; za SAD – umesto radikalnog rušenja sovjetske pozicije i zamećne prosovjetskog kabulskog režima, sada podela uticaja u Avganistanu; za Pakistan, komplementarno američkim ciljevima, umesto radikalne islamizacije, sada prevaga islamskog, odnosno pakistanskog uticaja na unutrašnji život i politiku Avganistana; za kabulsku vlast – umesto uniformnog sistema sovjetskog tipa i neprikosnovene jednopartijske vladavine, sada nacionalno pomirenje i okupljanje, umerena muslimanska orijentacija i nesvrstanost; za ustanike – radikalni fundamentalistički prevrat čija oštrica je sada možda otupljena produbljivanjem poznatih razlika u frontu mudžahedina);

– sredstva i metodi, menjaju se u nekim slučajevima radikalno a u nekima simbolično. Najdalekosežnije je povlačenje sovjetskog interventnog vojnog kontingenta. Metoda crno-belog rasuđivanja bi sugerirala konstataciju da ta mera sigurno vodi gašenju avganistanskog žarišta. Na poprištu, međutim, ostaju aktivni ili dodatno intenzivirani mnogi drugi, unutrašnji i spoljni činioci avganistanske drame u žestokoj direktnoj međusobnoj konfrontaciji, ali relativno uravnoteženog odnosa snaga pa čak i uravnotežene spoljne podrške. I dalje deluju suprotstavljene impresivne političke, paravojne i vojne strukture tako da se sukob svim sredstvima nastavlja paralelno sa naporima za njegovu likvidaciju. Imajući u vidu kako postojanost dubokih suprotnosti tako i verovatan pozitivan uticaj globalnog de-tanta, moglo bi se reći da će profil avganistanskog žarišta biti modificiran, verovatno sveden u još lokalnije okvire ali i dalje neizvestan u pogledu dužine trajanja i oštine sukoba.

Kampučija. Kao krizno žarište po mnogim svojstvima podseća na Avganistan: (a) glavna dimenzija mu je strana vojna intervencija; (b) unutrašnji nosioci oružanog sukoba uživaju čvrsto savezništvo i vojnu, političku i ekonomsku podršku moćnih spoljnih sila; (c) dominira partizansko-gerilski oblik oružanog sukoba; (d) postoji relativna ravnoteža snaga sukobljenih strana čija je posledica dugotrajnost sukoba i bezizglednost da se on reši oružjem; (e) glavna spoljna odrednica žarišta je takođe trougao strategijskih interesa i političkih odnosa, u ovom slučaju između SSSR, Kine i Vijetnama. Značajne su i specifičnosti ovog kriznog žarišta: (1) koaliciona »opozicija« ima vrlo uticajne zagovornike nacionalnog kompromisa čiji je već afirmisani i mogući sveopšti katalizator princ Sihanuk i snage koje stoje iza njega; (2) azijsko spoljnopolitičko okruženje, pre svega članice ASEAN-a i Indija koje mogu doprineti kompromisnom rešavanju krize.

Dubina krize je očevidna, ali postoje i značajne pretpostavke za njeno prevazilaženje. Valorizacija šanse za mir i likvidaciju ovog kriznog žarišta bitno su uslovljeni odnosom spoljnih sila koji je predodređen vrlo konkretnim interesima:

– SSSR ima suštinski međunarodnopolitički i ekonomski interes da se oslobodi hipoteke podrške vijetnamskoj vojnoj intervenciji u Kampučiji. Odlučne mere SSSR-a koje bi dosledno bile u skladu sa tim interesom, međutim, limitirane su kontroverznim zahtevom sovjetske strategije za dominantnim uticajem i prisustvom (političkim, vojnim i ekonomskim) u indokineskom podregionu i sledstveno tome da se zadrže vojne baze i prijateljsko-pokroviteljski vojni odnosi sa Vijetnamom, a da se raspletom krize zadrži snaga i uloga sadašnjih prosovjetskih i provijetnamskih struktura u Kampučiji. Sovjetske baze, vojno prisustvo i uticaj na indokineskom prostoru ključni su elemenat regionalnog jugoistočnoazijskog-pacifičkog strategijskog balansa sa SAD. U funkciji očuvanja tog balansa je i Gorbačovljeva ponuda Amerikancima »mi iz baza u Vijetnamu – vi iz baza sa Filipina«;

– Kina je snažno i višestruko involvirana u razvoj prilika na indokineskom poluostrvu. Njena vojna i druga podrška nosiocima borbe protiv vijetnamske okupacije u Kampučiji i konfrontacija sa Vijetnamom u funkciji su ki-

nesko-sovjetskih odnosa, odnosno njenog dugoročnog strategijskog interesa da obezbedi dominantan uticaj na prilazima svojim južnim granicama. Jedan od vidova kineskog uticaja na situaciju na tom prostoru i posebno u Kampučiji jeste vojni pritisak na Vijetnam;

– Vijetnam, kao najodgovorniji činilac kampučijske krize, je snažna regionalna vojna sila, ali bez političke i posebno bez ekonomske moći da vodi jedan dugotrajan intervencionistički rat. Bilans njegovog devetogodišnjeg angažovanja u Kampučiji je katastrofalan: bez odlučujuće vojne pobeđe i bez izgleda da se ona ikada postigne; teška ekonomska degeneracija i iscrpljivanje do siromaštva, te besperspektivnosti društveno-ekonomskog razvoja; međunarodna politička i ekonomska izolacija. U uslovima takvog bilansa i pojave značajnih limita u sovjetskoj podršci, Vijetnam se našao pred problemom promene svoje intervencionističke strategije u Kampučiji. Mnoge činjenice govore da se radi o krupnim promenama u sredstvima i modalitetima vijetnamskog angažovanja. U skladu sa sovjetskom spoljopolitičkom »perestrojkom« i Vijetnam traži zamenu za vojnu intervenciju kao kontraproduktivnog sredstva svoje politike. Oskudnost drugih sredstava, međutim, bitno uslovljavaju njegovo vojno dezangažovanje čineći ga rastegnutim i neizvesnim. Očevidno je da se suština vijetnamske nove vizije razrešenja kampučijske krize sastoji u paralelizmu i međuuslovljenosti između povlačenja intervencionističkog kontigenta i uspostavljanja novog unutrašnjeg poretka u Kampučiji u kome bitno ne bi bila okrnjena snaga i uloga sadašnjeg režima u Pnom Penu.

Činjenica da postoji saglasje, ako ne i podređenost, vijetnamske politike i opšte strategije sa sovjetskom upućuje na zaključak da je rasplet kampučijskog kriznog žarišta u osnovi zavisano od daljeg razvoja sovjetsko-kineskih odnosa. Najavljeni samit SSSR-a i NR Kine može u tome odigrati odlučujuću ulogu.

Iračko-iranski rat je najduži i jedan od najvećih regionalnih oružanih sukoba posle drugog svetskog rata. Prekid operacija i dolazak zaraćenih strana za pregovarački sto uz asistenciju Ujedinjenih nacija takva su prekretnica koja pruža realne izgleda da se uspešnim ishodom pregovora ovaj oružani sukob definitivno reši. Motivi iračko-iranske konfrontacije su, međutim, duboki a predmet pregovora

težak da bi se moglo računati sa brzim i sveobuhvatnim eliminisanjem kriznih odnosa među zaraćenim stranama. Sukob je ne samo teritorijalni (Šat-el-Arab i dr.) već i ideološko-politički (»izvoz islamske revolucije silom«) i prestižni. On je mnogo kompleksniji i nikako se ne može svoditi samo na probleme iračko-iranskih odnosa. U stvari, iračko-iranski rat je tek jedan segment, iako najdramatičniji, šire srednjeistočne konfrontacije u kojoj su, reklo bi se, životno involvirani ne samo Irak i Iran, već i sve države koje geografski, ekonomski, kulturno ili na bilo koji drugi način odsudnije gravitiraju Persijskom zalivu, kao i velike sile sveta pre svega SAD i SSSR. U suštini, radi se o višeslojnoj i po svemu sudeći dugotrajnoj konfrontaciji širokih razmera. Pre svega to je velika svetska bitka za naftu u regionu koji je najbogatiji energetske izvor sveta. Verski i ideološki sukobi na tom prostoru su stari, ali u petrolejskom kontekstu dobijaju na oštini (militantnost i isključivost islamskog fundamentalizma, šiitsko-sunitska nepomirljivost, dubina basističkog rasepa i njegovo prerastanje u dugotrajno međudržavno sirijsko-iračko neprijateljstvo itd., da ne navodimo bročano male, ali na situaciju u regionu uticajne, vrlo militantne i ekstremno ideološki motivisane grupe). Takođe, na tom prostoru u vrlo oštroj formi prelamaju se ne samo arapsko-iranski već i unutararapski lakoprevrtljivi odnosi. Radi se, dakle o jednom regionu koji i posle iračko-iranskog rata (ukoliko on bude srećno okončan sporazumom o miru), zadržava sve odlike kriznog žarišta.

Bliskoistočno krizno žarište je složeni skup kako oružanih tako i svakovrsnih drugih sukoba između Izraela na jednoj strani i Arapa, pre svega Palestinaca i neposrednih suseda Izraela, na drugoj strani.² Njegova složenost i dubina su određeni kako radikalnošću bespravljia Palestinaca (eksproprijacija njihove teritorije i prava na državu i nacionalno biće) tako i teškom, tako reći opštom, degradacijom tamošnjih bezbednosnih prilika u kojima se svaki narod i svaka država oseća takođe radikalno ugroženim. Ni u jednom drugom kriznom žarištu suprotstavljeni interesi velikih sila ne sukobljavaju se tako oštro kao na Bliskom istoku – u jednom od najznačajnijih strategijskih regiona sveta. Otuda je bliskoistočno žarište izrazito međunarodno-

² O korenima krize pored ostalog, videti studiju dr Vatroslava Vekarića, *Jedna interpretacija društvenih korena palestinskog pitanja*, IMPP, 1983.

multilateralno, iako je prepuno naizgred čisto internih sukoba i konflikata razne vrste, političkih, odnosno vojnih (građanski rat u Libanu, na primer), međukonfesionalnih (hrišćansko-muslimanski, šitsko-sunitski, na primer), zatim, socijalnih, etničkih i drugih. Sukcesivni arapsko-izraelski ratovi i njihove posledice, stalno oslanjanje na vojnu silu kao sredstvo politike, permanentnost i radikalizam sukoba, vremenom su doveli do skoro sveobuhvatne militarizacije svih država i društava na bliskoistočnom prostoru. Stvorene su dobro opremljene, organizovane i dugotrajnim ratovanjima prekaljene vojske čijom se snagom mere sve ta mošnje vrednosti i odnosi. Izrael se razvio u prvorazrednu regionalnu silu koja raspolaže svim komponentama najmodernijih armija sveta. To delom važi i za Siriju. Čak su i milicijske snage u Libanu dostigle zavidan nivo udarne moći i sposobnost vođenja dugotrajnih i zamašnih operacija. Oslanjanje na sopstvene snage (Izrael) ili diversifikacija izvora snabdevanja oružjem (Arap), podigli su nivo autonomnosti ovih vojski u odnosu na spoljne »patrone«, tako da se spoljni uticaj i sposobnost velesila da upravljaju krizom počinje relativizirati, mada se još uvek ne sme zanemarivati.

Najnovijim razvojem situacije, glavni »interni« akteri krize – Izraelci i Palestinci – našli su se pred izrazito aktueliziranim sudbinskim pitanjima njihove budućnosti. Nemoćan da svoju bezbednost osigura vojnom silom, širenjem teritorije i sukcesivnim ratovima protiv Arapa, makar koliko oni bili pobednički, Izrael se našao pred problemom adekvatnijih sredstava i puteva izlaza iz krize i jačanja sopstvene bezbednosti. Osim spoljnog arapskog (masovna palestinska pobuna na okupiranim teritorijama) pojavio se i unutrašnji faktor radikalnog ugrožavanja bezbednosti Izraela. Regresija jevrejskog stanovništva i prolongirana »eksplozija« arapsko-palestinskog nataliteta, dugoročno, neizbežno vode Izrael u demografski debalans i unutrašnje rušenje osnova jevrejske države. U takvoj situaciji, otvaranje povoljnije perspektive i jačanje sopstvene bezbednosti Izrael bi morao tražiti suštinskim zaokretom ka miru posredstvom šire međunarodne zajednice, verovatno u formi već sugerirane međunarodne konferencije o Bliskom istoku. Zagovornici takvog zaokreta, međutim, nisu uspjeli da na poslednjim parlamentarnim izborima preuz-

mu kormilo zemlje. Prednost, iako minimalnu, zadržali su nosioci politike sile i politike blokade napora koji teže miru na osnovama šireg međunarodnog konsensusa.

Pored ekstremnih vojnih i terorističkih sredstava borbe, Palestinci raspolažu moćnijim i međunarodno efektivnijim sredstvima. Palestinska oslobodilačka organizacija (PLO) je moralno i politički, a izgleda i vojno osnažena, razvojem situacije na okupiranim teritorijama. »Intifada«, kao neoružani oblik palestinske borbe protiv izraelske okupacije, ima veliki unutararapski i širi međunarodni odjek što znatno doprinosi međunarodnom legitimitetu i pregovaračkom kapacitetu PLO. Razume se da tome bitno doprinosi evolucija palestinske pozicije od ekstremnog negiranja Izraela kao državne tvorevine do spremnosti da se sa Izraelom pregovara i u budućnosti koegzistira kao sa priznatim međunarodnim subjektom. Ta pozicija je u punoj meri međunarodno valorizovana proglašenjem palestinske države, ishodom ženevskog zasedanja Generalne skupštine UN i odlukom američke vlade da sa PLO otvori dijalog. PLO, međutim, nije pošteđen unutrašnjih sukoba. Prosirij-ski orijentisane frakcije predstavljaju njegov izvanredno osetljivi bok i veoma usložavaju ili blokiraju palestinska nastojanja za izlazak iz krize mirnim i realističnim putem.

Nepredvidivost daljeg razvoja bliskoistočne krize ravna je nepredvidivosti ponašanja, odnosno razvoja bilo kog od njenih mnogobrojnih aktivnih činilaca. Prava iznenađenja i čak zaokrete, međutim, mogu prirediti oni koji se sada uslovno mogu smatrati samo latentnim činiocima. Kao primer možemo navesti dva činioca od prvorazrednog značaja: *prvo*, dalje ponašanje Egipta, njegov odnos prema »kempdejvidskim« sporazumima (»Okviri za postizanje mira na Bliskom istoku« i »Okviri za mirovni ugovor između Egipta i Izraela«) kojima je u celini zaobiđeno palestinsko pitanje i koji ostali arapski svet (posebno članice »fronta odbijanja«) i danas smatraju neprihvatljivim kao model ili »okvir« za rešenje bliskoistočne krize. Vremenom je Egipat afirmisao teritorijalne i druge dobitke koji je imao iz tog sporazuma, vojno se oporavio i izgradio respektivnu vojnu silu, donekle ublažio oštrinu prvog reago-vanja ostalog arapskog sveta, pa, u celini uzev, ponovo ras-polaže kapacitetima jednog od najvažnijih potencijalnih učesnika u eventualno novim bliskoistočnim potresima i

drugo, nepredvidive posledice raspleta iračko-iranskog sukoba na bliskoistočno žarište. Mirom bi bili oslobođeni ogromni vojni, ekonomski i drugi potencijali obeju zaraćenih strana. Čak i pod logičnom pretpostavkom da će ti potencijali biti preusmereni u razvojne svrhe, izlaskom iz međusobnog rata i za Irak i za Iran stvaraju se pretpostavke za intenzivnije involiranje u bliskoistočno klupko. Sasvim je neizvesno da li će i kakve nove dimenzije poprimiti, na primer, iranska podrška libanskim fundamentalistima, ili iračko-sirijska konfrontacija. Izvesno je, međutim, da će u ratu stvorena vojna sila Iraka i Irana predstavljati novu značajnu dimenziju šireg vojnog okruženja Izraela uz sve rizike da u slučaju nepovoljnog međunarodnog konteksta poprimi značenje velike pretnje njegovoj bezbednosti.

Ostala mediteranska krizna žarišta. Bliskoistočno krizno žarište daje glavni pečat Mediteranu kao jednom od najnestabilnijih područja sveta. Može se vrlo osnovano govoriti o mediteranskoj dimenziji bliskoistočne krize kao i, obratno, o bliskoistočnoj dimenziji nestabilnosti u Mediteranu. Gotovo sva spoljna uplitanja i angažovanja na Bliskom istoku išla su iz i preko Mediterana (intervencije u prvom arapsko-izraelskom ratu 1948/49; francusko-britanska vojna intervencija u tzv. sueckoj krizi; američka vojna intervencija u Libanu; vojna podrška zaraćenim stranama u drugom i trećem arapsko-izraelskom ratu; vojna podrška izraelskoj agresiji na Liban; permanentna demonstracija sile, posebno pokretima i prisustvom velikih flota u istočnom Mediteranu, kao oblik angažovanja velesila u bliskoistočnoj krizi itd.). Mediteran sa širim obodom jeste jedinstven strateški prostor, pa se kriza na njegovom krajnjem istočnom delu neposredno odražava na celinu tog prostora. Periodi najvećeg zaoštavanja na Bliskom istoku istovremeno su bivali periodi opasnosti od širenja neprijateljstava na susedne mediteranske regione. U tim slučajevima u svim mediteranskim zemljama, na jugu Evrope od Španije do Turske i na severu Afrike od Maroka do Egipta, preduzimane su opsežne mere vojne predostrožnosti, a u nekim slučajevima i delimične mobilizacije i druge mere pripema za rat. U toku arapsko-izraelskih ratova rasla je napetost i preduzimane su određene vanredne mere vojne predostrožnosti i u oba vojna bloka (nastajale su i unutarblokovske konfliktne situacije u vezi sa korišćenjem vojne

infrastrukture pojedinih zemalja kao oslonca podrške zaraćenim stranama na Bliskom istoku itd.).

Mediterranski krizni mozaik je, međutim, mnogo širi. Sastoji se od još nekoliko aktivnih žarišta i konfliktnih odnosa: spor i konfrontacija Grčke i Turske oko Egeja, sukob grčke i turske zajednice na Kipru (kiparsko krizno žarište), libijsko-čadski sukob, zapadnosaharski sukob Maroka i POLISARIO, špansko-britanski spor oko Gibraltara. Visok nivo nesigurnosti na granicama ili u graničnim regionima nekih mediteranskih država dopunjuje ovu »kriznu« sliku (na primer, libijsko-egipatska granica, Kosovo, južni Tirol, Baskija).

Ideja o pretvaranju Mediterana u zonu mira i saradnje u kontekstu savremenih pozitivnih globalnih i evropskih kretanja pretpostavlja eliminisanje kriznih žarišta i prevazilaženje sukoba u ovom regionu. Prepreke na putu realizacije te ideje su brojne i teško savladive. I u uslovima oživljenog detanta mediteranski krizni spletovi se pokazuju otpornim prema nastojanjima koja imaju za cilj njihovo razvezivanje:

– nema znakova o eventualnoj promeni politike sa pozicije dominacije, sile i pritisaka koju konstantno primenjuju velike sile u ovom regionu. Naličje te politike je ubedljivo i višeznačno: odbijanje ideje o povlačenju stranih flota i uopšte otvaranju procesa vojnog dezangažovanja iz Mediterana; grčevita nastojanja da se zadrže vojne baze i druga vojna infrastruktura kao oslonci vojnog uticaja i intervencija; uporno odbijanje, pre svega, Zapada i SAD, da otpočne ostvarivanje postavke KEBS-a o takozvanoj mediteranskoj dimenziji evropske bezbednosti putem »protezanja« mera za jačanje poverenja i bezbednosti i razoružanja na Mediteran; ne splašnjaava vrlo visok intenzitet vojnih aktivnosti (velikih manevara, pokreta, demonstracija sile) velikih sila i blokova u Mediteranu itd.

– duboki su i otporni autohtoni koreni mediteranskih kriznih prilika. Oni su tako reći nerazlučiva mešavina istorijskih, etničkih i društveno-razvojnih problema što je jedan od glavnih uzročnika da su neke »interne« mediteranske inicijative, pa i poznate deklaracije i multilateralne akcije nesvrstanih zemalja, bivale kratkog daha i, po pravilu, samo sa simboličnim rezultatima u ostvarivanju ideje o pretvaranju Mediterana u zonu mira i saradnje.

Afrička krizna žarišta, gledana kroz postkolonijalnu istoriju njihovog nastajanja, gašenja, ponovnog pojavljivanja i sadašnjeg »buktanja«, jedinstvena su po brojnosti, dramatičnosti, žrtvama i trajanju (ne računajući slučajeve u kojima je Egipat bio jedan od aktera, neki analitičari na tlu Afrike beleže 44 samo oružana sukoba sa oko 2,2 do 3,2 miliona žrtava).³ Zajednička karakteristika im je direktna involviranost bivših kolonijalnih sila i njihovo bezobzirno nastojanje da u novonastalim državama instaliraju takve političke i društveno-ekonomske strukture preko kojih bi mogle ostvarivati svoj uticaj i vladanje i u postkolonijalnom periodu. Može se sa puno osnova govoriti o nekolonijalizmu kao glavnom činiocu kriznih žarišta i sukoba na afričkim prostorima. On vodi u dalje siromašenje afričkih država (sa ionako niskim razvojnim resursima) u unutrašnje potrebe, česte prevrate i dugotrajne unutrašnje sukobe uz aktiviranje i »eksploatisanje« raznovrsnih lokalnih kontroverzi (teritorijalnih, etničkih, konfesionalnih i dr.).

Južnoafričko krizno žarište se odjednom našlo na raskršću. Radikalan korak ka njegovom gašenju učinjen je Sporazumom o davanju nezavisnosti Namibiji i o povlačenju snaga Južnoafričke republike i Kube iz Angole. Eliminisu se, dakle, najoštrij oblici tamošnje konfrontacije: kolonijalna okupacija Namibije, oružana agresija Južnoafričke Republike protiv Angole, prisustvo i intervencija kubanskih vojnih snaga u Angoli. Dubina i veličina tog reza su nesporne, kao i pozitivne bezbednosne implikacije koje će on svakako imati u afričkim i globalnim okvirima. Ipak, ostaje otvoreno pitanje verovatnoće i mogućnosti sledećih koraka i eliminisanja preostalih činilaca južnoafričkog kriznog žarišta, jer su vojna intervencija i agresija samo jedna od dimenzija duboke konfrontacije na tom prostoru. Pojavljuju se u nešto drugačijem svetlu u uslovima tekućeg detanta, ali ostaju suštinski netaknuti drugi krizni generatori. To je, pre svega, rasistički režim Južnoafričke Republike sa svojim žilavim sistemom unutrašnje i spoljne opresije. Njegova snaga se meri snagom interesa moćnog stranog kapitala i ekonomske i političke podrške nekih zapadnih država, pre svega SAD i V. Britanije. Ni izvesna ublažavanja, stvarna ili prividna, koja su u toku ili se najavljuju, ne menjaju

³ Predrag Vuković *Oružane intervencije*, NOLIT, Beograd, 1979.

suštinu južnoafričkog rasizma kao najtežeg oblika svakovrsnog bespravlja i totalne eksploatacije bogatstva i crnačke radne snage na tom prostoru. Njemu je imanentna neprekidna i bespoštedna unutrašnja konfrontacija koja se »projektuje« kao agresija i težnja za dominacijom prema svim susedima. Sastavni deo celine južnoafričkih kriznih odnosa čini unutrašnja nestabilnost zemalja takozvane prve linije. Antivladine snage i oružane aktivnosti u Angoli (UNITA) i u Mozambiku (antivladina gerila) u direktnoj su službi južnoafričke rasističke agresije i širih stranih interesa. Velike sile će verovatno napuštati kontraproduktivne metode i sredstva ali ne i celokupan instrumentarij svog prisustva i uticaja na jugu Afrike. Podrška SAD pokrenu UNITA u tom pogledu ne ostavlja prostor za nedoumicu, mada treba očekivati da oblici tog prisustva i uticaja budu primereniji savremenom detantu.

Značajna karakteristika afričkih prilika je da su mnogobrojna žarišta (uglavnom u ekvatorijalnoj, severoistočnoj i severozapadnoj Africi) vremenom samo prigušena, a da su u celini ostala njihova autohtona izvorišta među kojima su u prvom planu nerešeni etnički i teritorijalni problemi koji su podložni lakom i iznenadnom prerastanju u otvorene sukobe. Samo brži civilizacijski razvoj i oslobađanje od političke i ekonomske neokolonijalne zavisnosti mogu otvoriti proces oslobađanja Afrike od tog nasleđa i dovesti do preobraćanja kriznih žarišta u centre saradnje i mira.

Srednja i Južna Amerika obiluju aktivnim kriznim žarištima. Na njihovu oštrinu pored ostalog ukazuje i podatak da je u periodu posle drugog svetskog rata na tom prostoru bilo šest dugotrajnih lokalnih ratova i preko stotinu manjih oružanih sukoba.⁴ I ovde su ona rezultanta nepovoljnog unutrašnjeg ili lokalnog i šireg međunarodnog konteksta. Njihova unutrašnja komponenta je, po pravilu, sadržana u sukobu malobrojnih nosilaca svesta i diktature sa masom lišenom elementarnih političkih, socijalnih i ljudskih prava, dok je njihova spoljna komponenta vidno obeležena američkom sveobuhvatnom dominacijom koja počiva ne samo na »stečenim pravima« već i na činjenici da se američki kolos u svim domenima (političkom, vojnom, ekonomskom, tehnološkom, informatičkom itd.) u odnosu

⁴ *Strategijski problemi*, Godišnjak 1988, COSSIS »Maršal Tito«, Beograd, 1988.

na bilo koju latinoameričku državu pojavljuje kao izrazito superiorna sila, u ulozi »patrona« ili protivnika. Ni u jednom regionu sveta nije tako direktno i odlučujuće izraženo američko involviranje u krizna žarišta kao što je to slučaj sa latinoameričkim žarištima. Za američku opštu strategiju Srednja i Južna Amerika su nedirljivi prostor američkih vitalnih interesa i američke hemisfere u kojoj je SSSR napravio neprihvatljivu brešu (pre svega, Kuba i Nikaragva). Strategija »sukoba niskog intenziteta« je model američkog nastupanja i u latinoameričkim konfliktnim situacijama, odnosno kriznim žarištima. U njenom instrumentariju istaknuto mesto ima svakovrsna podrška unutrašnjoj pobuni i spoljnoj, plaćeničkoj, vojnoj intervenciji protiv »neodgovarajućih« režima. U sadašnjoj fazi poboljšanja američko-sovjetskih odnosa i oživljavanja detanta, SAD ničim ne pokazuju spremnost za promene u svom nastupanju a još manje za ublažavanje ili napuštanje prakse direktnih intervencija bilo gde u Latinskoj Americi. Pored ostalog, to potvrđuje i dalja uporna finansijska i vojna podrška takozvanoj kontraškoj vojnoj agresiji na Nikaragvu. Američka strategija se tu, međutim (kao što je to, uostalom, slučaj i sa sovjetskom strategijom i iskustvom u drugim regionima sveta) susreće sa kontraproductivnim efektima upotrebe grube sile i drugih neadekvatnih sredstava politike, pa bi u perspektivi i na tom prostoru moglo doći do korekcije američkog nastupanja iznalaženjem fleksibilnijih sredstava i modaliteta postizanja ciljeva politike. Ako bi, pri tom, došlo i do većeg uvažavanja latinoameričkih interesa, otvorili bi se prostori za prevazilaženje konfliktnih situacija ne samo na relaciji SAD – Latinska Amerika već i unutar latinoameričkih odnosa. Bez sumnje je da bi u tom slučaju i naporu grupe »Kontadore«, odnosno »Sedmorice«, koji imaju za cilj mirno rešavanje sukoba i sporova, postali efektivniji.

Opšta kriza socijalizma je novija dimenzija ukupnih kriznih odnosa u svetu. Njena priroda, dubina i konsekvence predmet su ne samo istraživanja nauke već i opredeljivanja politike i strategije kako u zemljama socijalizma tako i u kapitalističkom svetu, svrstanim ili nesvrstanim, razvijenim ili zemljama u razvoju. Kao posledica dogmatske prakse, odnosno istorijskih promašaja socijalizma, ta kriza

je danas preteča ali i jedan od oblika manifestacije teškoća grandioznog prestrojavanja i regeneracije socijalističkog sistema. Njena dramatičnost je naročito ispoljena u određenim zonama koje se po mnogim karakteristikama mogu označiti ne samo kao neuralgične već i kao *unutrašnja krizna žarišta socijalističkog sveta*. Njihova korektna identifikacija i istraživanje mogući su posredstvom određenih kriterijuma i naučno verifikiranih metoda koji, međutim, u nas nisu dovoljno afirmisani. Ipak, po svom intenzitetu, geografskoj određenosti, verovatnoj dugotrajnosti i mogućim širim međunarodnim implikacijama jasno je prepoznatljiva čitava serija tih unutrašnjih kriznih žarišta među kojima se izdvajaju: u SSSR-u – Armenija i pribaltičke republike, u Kini – Tibet; Poljska; zatim, u sferi međudržavnih odnosa, oštri sporovi i sukobi između SSSR-a i Kine, Kine i Vijetnama, Vijetnama i Kampučije, Rumunije i Mađarske. Dominantan i neposredan uzročnik im je istorijska nacionalna prikraćenost ili bespravljje čija se težina dramatično iskazuje u uslovima degradacije i besperspektivnosti konkretnih socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa. Možda zbog tradicionalne zatvorenosti socijalističkog sistema, njihova veza sa međunarodnim odnosima nije danas toliko uočljiva kao što je to, na primer, slučaj sa žarištima u ostalim delovima sveta, ali je dovoljno jasno da predstavljaju sve važniju dimenziju globalnih političkih prilika i međunarodne bezbednosti. Zato se mogu okvalifikovati i kao činilac bezbednosti nesocijalističkih zemalja. Polazeći od opšteg načela nedeljivosti bezbedosti, pouzdano se može konstatovati da kriza u socijalističkom svetu i u njoj razbuktavanje kriznih žarišta imaju značenje izrazito negativnog činioca po bezbednost nesvrstanih zemalja i politiku nesvrstanosti u celini.

IZGLEDI I PREPREKE ZA SNIŽAVANJA KONFRONTACIJE I ZA JAČANJE BEZBEDNOSTI I SARADNJE NA JUGU EVROPE I NA BALKANU

Iako preciznije poimanje južne Evrope u savremenim uslovima može naići na ozbiljne teškoće, u vojno-političkoj i bezbednosnoj sferi postoji dovoljno osnova za posmatranje ovog dela Evrope kao jedinstvenog stratejskog pro-

stora. U kontekstu celine evropskih odnosa, uključujući već otvoreni opšteevropski proces jačanja bezbednosti i saradnje, južna Evropa se odlikuje i nekim posebnostima:

- nalazi se na margini ili je još uvek nezahvaćena celinom opšteevropskih pozitivnih procesa iniciranih KEBS-om, posebno procesom takozvanog vojnog detanta;

- južnoevropsko vojište kao blokovska strategijska kategorija (obuhvata teritoriju i snage jugozapadnih vojnih okruga SSSR-a, Rumunije, Bugarske, alternativno i uslovno Mađarske na strani VU, odnosno Turske, Grčke, Italije i alternativno i uslovno južne delove Francuske, Portugalije i Španije na strani NATO-a zajedno sa mediteranskim akvatorijom i odgovarajućim pomorskim snagama) osnovano se smatra nestabilnijim u poređenju sa centralnim i severnim vojištem evropskog ratišta: tu je nastavljeno vojno nadmetanje blokova i sve komponente snaga su u procesu modernizacije; održava se visok intenzitet i obim vežbovnih i drugih vojnih aktivnosti; unutarblokovski sporovi se nastavljaju ili dobijaju nove dimenzije (Grčka–Turska oko Egeja i Mađarska–Rumunija oko položaja manjina); produbljuju se razvojne teškoće i izrazito zaostajanje celine juga Evrope u odnosu na njen centar i sever; neprevaziđeni su teritorijalni i etnički (manjinski) problemi koji optećuju odnose između pojedinih južnoevropskih država;

- oba bloka održavaju i čak podižu tehnički nivo svojih snaga koje gravitiraju južnoevropskim vanblokovskim zemljama, premda nedavna najava znatnog reduciranja sovjetskih snaga otvara šanse za proces šireg vojnog dezanžovanja u Evropi uključujući njen jug i Mediteran.

Budući da se pozitivnim razvojem globalnih i opšteevropskih prilika opasnost od izbijanja opšteg i evropskog rata čini bitno reduciranom, to i verovatnoća međublokovskog oružanog sukoba na jugu Evrope, bar u doglednoj budućnosti, postaje vrlo mala. Time se stvara jedna važna pretpostavka za otvaranje šireg procesa eliminisanja ostalih latentnih ili aktivnih faktora destabilizacije i sukoba u tom podregionu Evrope.

Bezbednosne prilike na Balkanu i bližem jugoslovenskom susedstvu suštinski su određene stanjem i perspektivom razvoja odnosa u južnoevropskim i širim evropskim okvirima. Ministarska konferencija balkanskih zemalja u Beogradu ukazuje na mogućnost da Balkan uspešno valo-

rizuje šire pozitivne trendove i, kompletirajući ih, otvori dodatne »balkanske« prostore saradnje i ohrabri napore za otklanjanje rizika sukoba i recidiva »balkanizacije« na ovom prostoru. U savremenim uslovima ti rizici su primarno oličeni u autohtonim, lokalnim, izvorima. Oni se uslovno mogu svrstati u dve kategorije: jedna je istorijske prirode i tiče se nasleđa proteklih perioda »balkanizacije«, u okviru kojih su teritorijalne pretenzije i etničkomanjinski problemi najizrazitiji činoci mogućih sukoba; druga je u suštini razvojne prirode i tiče se rizika unutrašnje destabilizacije kojoj su manje ili više podložne sve balkanske države u uslovima izvanrednog dinamizma i moguće disharmonije u njihovom razvoju. To su istovremeno i faktori ograničavanja širine i dometa pokrenutih inicijativa za unapređenje odnosa između balkanskih zemalja. U najnovijim projekcijama za unapređenje unutarbalkanske saradnje (uključujući preporuke beogradskog sastanka ministara inostranih poslova balkanskih zemalja) osnovano se insistira na razvoju saradnje u »nekontroverznim« oblastima kao što su trgovina, saobraćaj, industrijska kooperacija, zaštita čovekove okoline itd. Uz političku volju, to svakako može stvoriti povoljnu klimu i učvrstiti zajedničku orijentaciju na jačanju uzajamnog razumevanja i saradnje. Na žalost, balkanske zemlje za sada ne uspevaju da ponude model, a još manje da učine multilateralne ili bilateralne pomake u jačanju bezbednosti, pre svega sporazumnim rešavanjem sukoba i sporova i uopšte eliminisanjem »kriznih elemenata« iz njihovih međusobnih odnosa.

Jugoslovenska unutrašnja kriza i odnosi SFRJ sa nekim njenim susedima predmet su pažnje ne samo analitičara i posmatrača koji se oglašavaju u međunarodnoj javnosti, već i zvaničnih politika i strategija mnogih subjekata međunarodnih odnosa. Povećana preokupiranost spoljnih faktora jugoslovenskim unutrašnjim prilikama je sasvim razumljiva kada se ima u vidu veliki značaj i uloga SFRJ u međunarodnim odnosima kao jedne od vodećih nesvrstanih zemalja čija je stabilnost značajan elemenat stabilnosti ne samo na Balkanu već i šire u svetu. Njenom strategijskom položaju i ulozi pridaju veliki značaj sve velike sile i oba bloka.

Objektivna analiza će bez dvojbe pokazati da se jugoslovenska politička i ekonomska kriza ne mogu porediti ili

izjednačavati sa poznatim slučajevima unutrašnjih kriza koje su degenerirale u otvorene unutrašnje sukobe i postale krizna žarišta:

– jugoslovenska unutrašnja kriza je u suštini prebrodiva kriza razvoja političkog i ekonomskog sistema SFRJ. Ne mogu se, međutim, potceniti potencijalni rizici njene »internacionalizacije« od kojih su neki manje-više već eksponirani kao što su, na primer, pretenzije nekih suseda na delove jugoslovenske teritorije, kao i subverzivno i drugo neprijateljsko delovanje ekstremnih emigrantskih i drugih grupa usmerenih na razbijanje SFRJ i rušenje njenog socijalističkog društvenog uređenja i njene pozicije i uloge kao jedne od vodećih članica pokreta nesvrstanih.

– najizraženije teritorijalne aspiracije su velikoalbanске i velikobugarske, usmerene konvergentno prema strategijski najosetljivijim južnim delovima SFRJ. Albanske aspiracije prema Kosovu, drugim delovima Srbije, Makedonije i Crne Gore, postaju realna opasnost po teritorijalni integritet SFRJ samo u sprezi sa albanskim separatizmom i antijugoslovenstvom kao unutrašnjom dimenzijom jugoslovenske krize. Zato se sa puno osnova može reći da se rešenjem problema Kosova, otklanja opasnost koju velikoalbanske pretenzije predstavljaju za teritorijalni integritet Jugoslavije. Bugarske aspiracije nemaju takvu unutarjugoslovensku dimenziju, pa zato traže oslonce u spoljnoj podršci i savezništvu; njihova težnja se znatnim delom meri snagom te podrške. Negiranje makedonske samobitnosti i problemi položaja jugoslovenskih manjina u nekim susednim zemljama dodatni su limitirajući faktor politike dobrosusedstva;

– snaga spoljne subverzije samostalno uzeta je zane-marljiva; radi se o politički i moralno (ranije i vojno) poraženim i diskreditovanim ekstremističkim antijugoslovenskim grupama. One mogu poprimiti određenu ulogu u razvoju jugoslovenskih unutrašnjih prilika samo u slučaju razvoja separatizma, dezintegracionih, odnosno antijugoslovenskih procesa unutar SFRJ.

Vidljivo je, dakle, da je u savremenim uslovima bitno porastao značaj unutrašnje dimenzije jugoslovenske bezbednosti, te da se bilo kakva kriza u Jugoslaviji i na njenim granicama najefikasnije predupređuje jačanjem unutrašnje stabilnosti i snage, uključujući jačanje čvrstine i uverljivos-

ti njenih oružanih snaga i sistema odbrane i samozaštite u celini. Stepenom unutrašnje stabilnosti SFRJ suštinski je određen i njen širi međunarodni položaj i ugled kao i nivo sposobnosti da odigra ulogu zemlje domaćina i koordinatora pokreta nesvrstanih u narednom periodu.

NESVRSTANE ZEMLJE – ČESTI AKTERI I NAJVEĆE ŽRTVE KRIZNIH ODNOSA

Pokret nesvrstanih zemalja je najgrandiozniji projekat negacije blokovskih podela i konfrontacije. Njegovi izvorni principi su principi mira, saradnje i bezbednosti podjednake za sve, bez blokovskog svrstavanja i podređivanja. Njegova politika pretpostavlja eliminaciju svih sukoba i rizika rata, odnosno mirno rešavanje sporova između država i naroda. Pokret nesvrstanosti i svet uopšte, na žalost, danas su daleko od tako idealne projekcije međunarodnih odnosa.⁵ Razlozi su višestruki, ali za ovo razmatranje dva mogu biti posebno relevantna;

– paralelno sa širenjem nesvrstanosti, afirmacijom njegovih principa i nesumnjivim doprinosom da se predupredi novi svetski rat, blokovske podele su opstale a politika sa pozicije sile i dominacije i dalje je jedan od dominantnih činilaca savremenih međunarodnih odnosa. Čak i u povremenim periodima detanta nije prestajalo »projektovanje« sile, posebno vojne sile od strane velikih sila protiv vanblokovskog sveta, pre svega nesvrstanih i ostalih zemalja u razvoju;⁶

– iako okupljen oko istih principa i ciljeva, pokret nesvrstanih je po svojoj prirodi toliko raznorodan, politički i svakovrsno pluralan koliko ima i članica. Međunarodni položaj, unutrašnje prilike i društvene opcije, kao i razvojni

⁵ Vidi seriju studija i publikacija: dr Bojana Tadić, *Pokret nesvrstanosti i problemi bezbednosti u savremenom svetu*, »Strategijski problemi« Godišnjak 1988, COSSIS, Beograd, 1988; *Sukobi među nesvrstanim zemljama*, »Međunarodna politika«, Beograd, 1987; dr Ranko Petković, *Nesvrstanost u osamdesetim godinama*, VPA, Zagreb, 1982; *Nesvrstanost – nezavisan i globalni faktor u međunarodnim odnosima*, »Međunarodna politika«, Beograd, 1981; Leo Mates, *Počelo je u Beogradu*, »Međunarodna politika«, Beograd, 1982; Radovan Vukadinović, *Konflikti među nesvrstanim zemljama*, »Međunarodna politika«, Beograd, 1982; Stanko Nick, *Sporovi i sukobi među nesvrstanim zemljama*, Pravni fakultet, Beograd, 1982.

⁶ Branko Mamula, *Obrana malih zemalja*, VINC, Beograd, 1988.

problemi, predstavljaju mnoštvo različitosti u kojima se javljaju ne samo razlike u stavovima i interesima, već i suprotnosti koje ponekad prerastaju u otvorene sukobe, pa i teške ratove između pojedinih nesvrstanih zemalja.

Uzroci i posledice sporova i sukoba među nesvrstanim zemljama predmet su opsežnog istraživanja u nas i u svetu. Preovlađuje teza da se radi o višedimenzionalnoj pojavi kao rezultatu sticaja više faktora, unutrašnjih i spoljnih, u okviru kojih se kao najčešći pojavljuju teritorijalni sporovi. Posledice su takođe višestruke: otvara se prostor politici strane dominacije, dezavuišu osnove politike nesvrstanosti, iscrpljuju i blokiraju resursi ekonomskog i društvenog razvoja i zatvaraju perspektive demokratizacije itd. O teškim posledicama po bezbednost involviranih zemalja i po međunarodnu bezbednost u celini govori i širina te pojave: samo u periodu od osnivanja pokreta do 1983. godine registrovano je 17 sukoba između nesvrstanih zemalja i 13 sukoba između nesvrstanih i drugih zemalja u razvoju, dakle, ukupno 30 sukoba uz neposredno učešće 42 nesvrstane zemlje (oko 40 odsto od ukupnog broja članica).⁷ Taj broj je i dalje rastao da bi tek 1987/88. pokazao tendenciju stagnacije. Različiti su uzroci pada akcione efikasnosti pokreta nesvrstanih, ali se pri njihovoj identifikaciji ne može zaobići činjenica da su dubina i tempo tog pada išli paralelno sa dubinom (širinom) i tempom širenja sukoba među nesvrstanim zemljama.

NEPOSREDNIJE I AKTIVNIJE UKLJUČIVANJE POKRETA NESVRSTANIH U REŠAVANJU SUKOBA I LIKVIDACIJU KRIZNIH ŽARIŠTA

Razmatrajući istorijski kontinuitet i vitalnu potrebu valorizacije politike nesvrstanosti u novim uslovima, savezni sekretar za inostrane poslove Budimir Lončar je u Nikoziji sa puno osnova u pregledu prioriteta kao prvo naveo »oblast mira i sigurnosti, širenja procesa razoružanja, sporazumevanja, pregovaranja i, s tim u vezi, još aktivniji pristup i konkretniji doprinos stvaranju uslova za rešavanje kriznih žarišta u svetu«.

⁷ Vidi studiju dr Bojane Tadić, *Sukobi među nesvrstanim zemljama*, sa Dokumentacionim prilogom Ane Deminan, »Međunarodna politika«, Beograd, 1987.

Koncepcijski i akciono, pokret nesvrstanih počeo se određenije postavljati prema problemu kriznih žarišta počev od ministarske konferencije nesvrstanih zemalja u Beogradu 1978. godine gde su utvrđeni i neki konkretni modaliteti angažovanja pokreta nesvrstanih na rešavanju određenih sukoba, da bi se kasnije preko Havane (1979), Delhija (1981. i 1983), Hararea (1986) i Nikozije (1988), angažovanje pokreta u toj oblasti dalje razvilo. Analiza tog iskustva stvar je opsežne studije kao pretpostavke za iole realističnu zamisao o osavremenjenom projektu angažovanja nesvrstanih na rešavanju kriznih žarišta u narednom periodu. Neke moguće osnove tog projekta su već znane iz dokumenata pomenutih skupova ili iz novijih pogleda, odnosno radova pojedinaca u nas.⁸ Pri formulisanju sveobuhvatnijeg jugoslovenskog prilaza, odnosno prilaza pokreta nesvrstanih, problemu kriznih žarišta sledeća polazišta svakako zaslužuju pažnju:

– krizna žarišta su nerazdvojni deo celine međunarodnih odnosa, jedna od odrednica ali i posledica stanja međunarodne bezbednosti obeleženog visokim stepenom opšte i vojne konfrontacije. Opšti prilaz problemu kriznih žarišta, otuda, mora biti globalan, podrazumevati orijentaciju na promenu prirode celine međunarodnih odnosa, zamenu politike dominacije i konfrontacije detantom na novim univerzalnim osnovama. Zahtevi i konkretne aktivnosti koje imaju za cilj takvu promenu moraju biti usmereni prema glavnim nosiocima konfrontacije na svim nivoima (globalnom, regionalnom, bilateralnom) ali svakako na novim osnovama koje bi se mogle definisati kao široko otvaranje nesvrstanosti i dijalog bez predrasuda sa svim grupacijama i glavnim faktorima u međunarodnim odnosima;

– pokret nesvrstanih po svojim potencijalnim mogućnostima, jedan je od najznačajnijih faktora celine međunarodnih odnosa. Njegova aktivnija i efektivnija uloga u rešavanju kriznih žarišta pretpostavlja osavremenjivanje prilaza celini problema međunarodne bezbednosti. Pokret će doživeti sudbinu potpune marginalizacije ukoliko ostane posmatrač američko-sovjetskog sporazumevanja i sporazu-

⁸ Posebno videti: dokumenta Ministarske konferencije nesvrstanih zemalja, Nikozija 7–10. septembar 1988; dr Ranko Petković, *Sastanak u Nikoziji*, »Međunarodna politika« 923/88; Darko Silović, *Nesvrstanost posle Nikozije*, »Međunarodna politika« 927/88.

mevanja Istok-Zapad o savremenim pitanjima mira i rata, sukoba i kriza;

– modaliteti aktivnosti svakako nisu smisao politike nesvrstanosti, ali su nezaobilazan elemenat njene operacionalizacije. Osavremenjivanje pokreta je u suštini pitanje operacionalizacije njegove politike i konkretnih opredeljenja. Ministarska konferencija u Nikoziji je u tom pogledu učinila inspirativne korake.

Adekvatniji mehanizam je zamisliv samo integrisano sa adekvatnijom koncepcijom nesvrstanih o mirnom rešavanju sporova i sukoba;

– priroda kriznih žarišta, kao i pozitivna iskustva iz dosadašnjih napora pokreta nesvrstanih radi njihovog rešavanja sugeriraju veću orijentaciju na regionalni nivo organizovanja i aktivnosti pokreta. To sugerira i perspektiva sve veće multipolarizacije sveta. U domenu jačanja međunarodne bezbednosti i rešavanja kriznih žarišta, regionalni nivo bi mogao biti prostor najmasovnije i najuverljivije reafirmacije pokreta nesvrstanih.

S U M M A R Y

HOTBEDS OF CRISES AND SECURITY OF SMALL COUNTRIES

A general orientation to extinguishing hotbeds of crises adopted by the end of the Eighties makes a significant element of the restored détente and a prerequisite for an agreed upon construction of a new strategic arrangement, or system whose basic element would consist of a more stable political, military and economic balance between the major actors in international relations. The two super-powers are endeavouring to eliminate or alleviate by mutual agreement the most pronounced generators of destabilization of their mutual relations, including the hotbeds of crises which make the most pronounced form of political, economic and other confrontations.

Efficient bilateral and multilateral mechanisms have been set in motion and at all meridians the appropriate climate has been created and significant steps towards elimination of most grave conflict have been undertaken. This process is resulting mostly from the American-Soviet general political conciliation, while particularly favoured by the resolute orientation of the Soviets towards a radical military disengagement and towards the transformation of the policy of domination to the policy of negotiation.

There remains, however, a number of autochthonous local but also external generators of crises, and therefore the efforts aimed at their elimination will unavoidably be time consuming, uneven and in many cases with uncertain outcome.

The nonaligned countries are in most cases also major victims of relations of crises and a need is therefore imposed of their more direct and active participation in solving of conflict and elimination of hotbeds of crises.

The summit of the nonaligned countries, to be held in Belgrade in September 1989, will offer the opportunity to the Movement of Nonalignment to conceptually and in its actions more efficiently orientates itself in its struggle for strengthening the international security, including its more full contribution to the elimination of all forms of confrontation in international relations.

R É S U M É

LES FOYERS DE CRISE ET LA SECURITE DES PETITS PAYS

L'orientation générale à l'élimination des foyers de crise vers la fin des années 80 marque un important facteur du renouvellement de la détente et constitue le préalable à la construction concertée d'un nouvel ordre stratégique dont les principaux éléments se traduiraient par un équilibre politique, militaire et économique plus solide entre les principaux sujets des relations internationales. Par concertation, les deux superpuissances d'efforcent d'éliminer ou d'atténuer les générateurs les plus puissants de déstabilisation de leurs rapports, y compris les foyers de crise qui sont la forme la plus flagrante de leur confrontation politique, militaire, économique et autre.

Des mécanismes bilatéraux et multilatéraux efficaces ont été mis en marche, en différents points de globe a été créé le clima et ont été franchis d'importants pas menant vers l'élimination des conflits les plus graves. Ce processus résulte, en général, de la conciliation politique de principe américano-soviétique, particulièrement favorisée par la ferme orientation soviétique en faveur d'un désengagement militaire radicale et la transformation de la politique de domination en une politique de négociation.

Restent, pourtant, de nombreux générateurs de crises autochtones, locaux mais aussi bien extérieurs, si bien que les efforts menant à leur élimination seront inévitablement durables, à un rythme inégal et dans de nombreux cas, incertains quant à leur issu définitive.

Les pays non-alignés sont le plus souvent les acteurs, et aussi les plus graves victimes, des rapports de crise, d'où la nécessité de les voir plus directement et plus activement intégrés dans le règlement des conflits et dans l'élimination des foyers de crise.

Le sommet de non-alignés en septembre prochain à Belgrade est une chance de voir le mouvement des non-alignés orienté avec plus d'efficacité par sa conception et ses actions vers la lutte pour la consolidation de la sécurité internationale, y compris sa plus grande contribution à l'élimination de toute forme de confrontation dans les relations internationales.

Р Е З Ю М Е

ОЧАГИ КРИЗИСА В МИРЕ И БЕЗОПАСНОСТЬ МАЛЫХ СТРАН

Общая ориентировка не потухание очагов кризиса, проявившаяся под конец восьмидесятых годов, представляет собой значительный фактор возобновления смягчения международной напряженности и предпосылкой для согласованного строительства стратегического порядка, основные элементы которого были бы более устойчивый политический, военный и эко-

номический баланс между главными субъектами международных отношений. Две великие державы стараются на основе договоренности устранить или смягчить наиболее сильные генераторы неустойчивости их взаимных отношений, включая и очаги кризиса, являющиеся наиболее выразительным видом политического, военного, экономического и другого противоборства.

Запущены эффективные двусторонние и многосторонние механизмы и на всех меридианах создан климат и сделаны значительные шаги, ведущие к элиминации самых тяжелых столкновений. Процесс преимущественно является результатом американско-советского принципиального политического совещания, а особую поддержку получает от решительной советской ориентировки на радикальный отказ от использования военной силы и превращение политики господства в политику переговоров.

Однако, остаются многочисленные автохтонные, локальные, но и внешние генераторы кризиса, так что и усилия, имеющие целью их элиминацию, неминуемо будут длительными, неравномерными и во многих случаях неизвестными в отношении окончательного исхода.

Неприсоединившиеся страны наиболее часто являются участниками и самыми большими жертвами кризисных отношений, и поэтому навязывается необходимость их непосредственного и более активного включения в решение столкновений и элиминацию очагов кризиса. Встреча неприсоединившихся стран в сентябре месяце 1989 года в Белграде предоставит возможность движению неприсоединения перестроиться в отношении своей концепции и деятельности в борьбе за укрепление международной безопасности, подразумевая при этом и его полный вклад в элиминацию всех форм конфронтации в международных отношениях.